

NEGUSTORUL MEDIEVAL

FILOFTEIA PALLY

Puține epoci au avut, ca Evul Mediu creștin occidental din secolele XI-XV, convingerea existenței universale și veșnice a unui model uman – afirmă Jacques le Goff în prefața lucrării **Omul medieval**. În această societate, dominată de religie, modelul uman este definit prin cea mai înaltă expresie a științei religioase – teologia, creștinătatea medievală insistând, în funcție de epoci, fie asupra imaginii pozitive a omului ca ființă divină, creată de Dumnezeu după asemănarea sa, fie asupra imaginii negative, a păcătosului pradă ispitei, condamnat la moarte veșnică. Dacă viziunea pesimistă asupra omului este prezentă de-a lungul întregului Ev Mediu, mai accentuată în perioada timpurie dintre secolele al IV-lea și al X-lea, imaginea optimistă a omului, capabil să se mântuiască prin continuarea creației divine, prinde contur începând cu secolele al XII-lea și al XIII-lea.

Conceptiile feudale asupra omului îl integrau, toate, într-un fel sau altul, în societate, descrierea lui nefiind posibilă fără ajutorul realităților economice, sociale, mentale și imaginare.

La începutul secolului al XI-lea, în Europa, cea mai mare parte a populației trăia la sate, iar negustorii erau deja o categorie socială determinată, cu un rol deloc neglijabil. Mutațiile de mare amploare, care au afectat economia și structura socio-culturală a Europei, au transformat negustorul dintr-un element secundar al începuturilor medievale, într-o figură proeminentă, a cărui mentalitate se va deosebi fundamental de cea a clerului, cavalerilor sau țăranilor, favorizând elaborarea unor noi principii etice.

Nevoile de bunuri și mărfuri diverse, care trebuiau aduse din locuri îndepărtate, au condus la dezvoltarea categoriei sociale a negustorilor care, pe apă sau pe uscat, transportau veșminte și stoffe de lux, mobilier costisitor, obiecte rare, dar și mărfuri de uz curent, mărele Europei de Nord și Sud, fluviile și căile terestre, rămase din epoca romană, reprezentând principalele artere comerciale.

Negustorul din Evul Mediu timpuriu se deosebește aproape total de cel din Evul Mediu central sau din perioada finală – arată Aron J. Gurevici, în

studiul **Negustorul**. În acest sens, el descrie activitatea comercianților din Europa de Nord, pe vremea vikingilor, caracterizată prin atitudini războinice, față de locuitorii din Franța, Anglia, vechea Rusie și zona Mediteranei. În urma lor, orașele și satele rămăneau pârjolite, oamenii și animalele erau ucise, furia normandă luând cu sine prăzi bogate, inclusiv comorile bisericilor. Săpăturile arheologice, efectuate în situri din epoca vikingă, au scos, însă, la iveală, alături de arme, balanțe cu greutăți, utilizate de marinarii scandinavi, ceea ce conduce la concluzia că nu toate comorile din aur și argint provin din năvăliri, ci și din negocieri comerciale. Saga irlandeză arată, însă, că vikingul smulge cu forța ceea ce nu poate obține prin schimb, comerțul și jaful suprapunându-se aproape în toate împrejurările.

Într-adevăr, negustorii din feudalismul timpuriu nu puteau fi lipsiți de spirit războinic, în lungile lor călătorii expunându-se la mari primejdii, de la pirați și briganzi, până la seniorii locali, care le taxau mărfurile și câștigurile, uneori chiar confiscându-le.

Una dintre cele mai interesante descrieri ale negustorului aparține lui Aelfric, scriitor ecleziastic și prelat englez la începutul secolului al XI-lea care, în **Colloquium**, îi atribuie acestuia următoarele cuvinte: «Sunt folositor regelui, nobilimii, bogaților și întregului popor. Mă îmbarc pe o corabie cu mărfurile mele și navighez spre teritorii situate dincolo de mări, îmi vând marfa, cumpăr obiecte prețioase, de negăsit, aici, la noi. Le aduc cu mari riscuri; câteodată, mă scufund într-un naufragiu în care îmi pierd toate bunurile, reușind doar să scap cu viață... Vând mai scump decât am cumpărat, pentru a avea un beneficiu și a-mi putea hrăni soția și copiii».

Societatea medievală manifestă, față de negustor, o atitudine contradictorie. Pe de o parte, are nevoie de prestația acestuia; pe de altă parte, prestigiul lui social este foarte scăzut, îmbogățirea sa stârnind suspiciuni cu privire la responsabilitate și cinste. Negustorul, acest paria al societății medievale timpurii, este anatemizat de teologi, sintagma *Meseria de negustori îi displace lui Dumnezeu* făcând carieră secole de-a rândul.

Deși îi recunoștea necesitatea pentru societate, Sfântul Toma d'Aquino afirma cu repulsie: *Comerțul are în sine ceva rușinos*.

Caracterul contradictoriu al statutului negustorului din această perioadă este exprimat sugestiv în apariția călugărilor cerșetori. Sfântul Francisc de Assisi, descendent al unei bogate familii de negustori de postav, a renunțat la avere, a rupt relațiile cu familia și a întemeiat ordinul franciscanilor, a cărui concepție de bază o reprezenta sărăcia evanghelică.

Atitudinea violentă față de negustori este explicabilă, nu doar prin opulența averii sale, cât și prin modalitatea cea mai imorală de realizare a ei: cămătăria. Pentru a-și spori capitalul, cei mai mulți negustori recurgeau la această modalitate, înfierată de autorii creștini. În 1179, Biserica va interzice

oficial creștinilor practicarea cămătăriei, ceea ce a declanșat creșterea rolului jucat de evrei în viața economică a Europei, religia lor permițându-le o astfel de practică economică.

Scurte anecdote moralizatoare, luate din folclor sau din literatura vremurilor trecute, îl identifică pe cămătar cu un monstru imoral, dușman al lui Dumnezeu, josnic prin îmbogățirea lui fără răgaz. În *Infernul* lui Dante, chinurile la care sunt supuși cămătarii sunt dintre cele mai severe. Dacă Domnul i-a poruncit omului să-și câștige pâinea cu sudoarea frunții, cămătarul, în schimb, se îmbogățește așteptând banii, furând timpul – acest patrimoniu general – fapt ce îl condamnă la pierderea definitivă a luminii și odihnei veșnice.

Despre cămătari, unul dintre cronicarii primei jumătăți a secolului al XIII-lea, Mathieu Paris, consemna: «Lombarzii (astfel erau numiți bancherii și cămătarii italieni în țările din nordul Alpilor) sunt mari escroci... niște trădători și impostori. Ei devorează nu numai oamenii și animalele domestice, ci și morile, castelele, domeniile, câmpiile, tufișurile și pădurile. Într-o mână țin o foaie de hârtie, în cealaltă un condei și, cu ajutorul celor două instrumente, îi despoaie pe oameni până la os și își umplu punga proprie cu banii acestora din urmă. Se îngrașă pe seama nevoilor celorlalți și sunt asemenea lupilor mănăcători de oameni»¹. Această evaluare explică numeroasele pogromuri și măceluri de cămătari italieni în Occident, de-a lungul ultimului sfert al secolului al XIII-lea și în secolul al XIV-lea, un fenomen la fel de frecvent ca și pogromurile de evrei, motivate atât de practicile cămătărești, cât și religioase. În *Cronica de la Strasbourg* (sfârșitul veacului al XIV-lea, începutul veacului al XV-lea) putem citi: «Dacă evreii ar fi săraci, iar seniorii nu le-ar datora bani, atunci nu ar mai fi arși».

Etica acumulării intră în contradicție cu doctrina religioasă și cu concepțiile aristocrației, pentru care cheltuirea demonstrativă, ostentativă și publică a bogăției sale reprezenta semnul valorii, în vreme ce negustorul se identifica cu traiul cumpătat, asociat ideii de zgârcenie. Cele două personaje au fost adesea prototipuri comportamentale în literatura populară, un cunoscut poem anonim englez, din secolul al XIV-lea, intitulându-se chiar *O bună și scurtă discuție între Strângătorul de bani și Cheltuitor*.

Franciscanul german Berthold de Ratisbonne ne-a lăsat una dintre cele mai interesante structuri ale diversității sistemului social din secolul al XIII-lea. Conform concepției sale, între ierarhia celestă și aceea terestră există o perfectă analogie, celor nouă coruri de îngeri corespunzându-le nouă ordine de oameni. Dacă există trei coruri superioare ale îngerilor, este firesc să existe trei ordine superioare de oameni, care să se înalte deasupra tuturor celorlalți, datori să le dea ascultare. Cele trei ordine superioare sunt: 1) preoții și papa; 2) călugării și

¹ A. Gurevici, *Negustorul medieval*, p. 231, in J. le Goff, *Omul medieval*, București, 1998.

judecătorii seculari, care îi cuprind pe împărat și pe nobili și 3) toți seniorii laici. Celelalte șase ordine sunt prezentate ca fiind obligate să slujească ordinele superioare, fără a fi structurate ierarhic, ci doar nuanțate după valoarea lor economică și socială. Astfel, ordinul al IV-lea îi cuprinde pe meșteșugarii de îmbrăcăminte și încălțăminte; al V-lea ordin îi desemnează pe meșteșugarii care folosesc instrumente din fier (giuvaergii, bătători de monedă, fierari, dulgheri, zidari); corul al VI-lea îi cuprinde pe negustorii care aduc mărfuri din lumea largă, în vreme ce vânzătorii de hrană și băutură formează al șaptelea cor. Țăranii reprezintă penultimul ordin, pentru ca medicii să fie menționați în ultimul cor, poziția lor marginală desemnându-i ca pe o categorie inferioară, cu rol social minim. Schema societății medievale, elaborată de eclesiastul franciscan, identifică și al zecelea cor, în care sunt cuprinși pantomimii și actorii, a căror existență, pusă în slujba răului, le condamnă sufletul în pierzanie.

Ca teolog și predicator, Berthold de Ratisbonne respectă cu fidelitate sensul creștinismului medieval, dar tabloul conține deja noi potențialități, dând o formulare etică și religioasă speranțelor și aspirațiilor unor oameni.

Secolul al XIII-lea și prima parte a secolului al XIV-lea devine perioada de înflorire a corporației negustorilor, în numeroase orașe europene elita negustorească devenind patriciatul, pătura conducătoare care concentrează bogății uriașe. «Pentru unii negustori, achiziționarea de vaste proprietăți funciare și căsătoriile mixte, la care erau nevoiți să recurgă cavalerii sărăciți, dornici să-și aranjeze starea materială prin căsătoria cu fiice de comercianți bogați, deschideau calea ascensiunii *spre culmi*. Câțiva bogați orășeni ajungeau să dobândească demnitatea de cavaleri. Năzuința de a trăi în lux îi caracterizează pe negustorii patricieni. Pentru a-și spori prestigiul și a face impresie asupra societății, ei construiesc case și palate înconjurate de turnuri... La ferestrele caselor patriciene apar geamurile, apartamentele sunt bogat mobilate iar pereții decorati cu tapiserii. La fel ca nobilimea, negustorii se ocupă cu vânatoarea, rivalizând cu aristocrația în veșminte și podoabe, ca și în ceremoniile funerare, organizate cu multă pompă. Deasupra mormintelor se înalță monumente funerare luxoase»².

Regalitatea se bazează tot mai mult pe sprijinul financiar și politic al acestora, elita negustorilor și antreprenorilor celor mai bogați devenind apropiații curții.

Corporația negustorilor italieni a atins cea mai mare putere economică și politică din Europa, activitatea comercială cuprinzând o largă pătură a populației. Un călător străin prin Veneția consemna, la 1348: «Poporul întreg nu este format decât din negustori» despre genovezi spunându-se «un genovez = un negustor». Expedițiile maritime din secolul al XIII-lea i-au consacrat pe

² Idem, p. 242.

Marco Polo și pe frații Vivaldi, care au trecut strâmtoarea Gibraltar și au plutit spre vest, pentru a descoperi India cu fabuloasele ei bogății. Orientul Apropiat îi atrăgea pe acești călători și exploratori îndrăzneți, care se transformau cu ușurință în corsari. A patra povestire a Decameronului ne arată cum un negustor, devenit victima unei tâlhării, devine el însuși pirat și se întoarce astfel încărcat de bogății.

Activitatea comercială pretindea, în afară de curaj și abilitate, o anumită instruire, fără de care nu avea șanse de succes. Începând cu secolul al XIII-lea, în cetățile mari și chiar în orașele mai mici din Europa apar școli laice, în care copiii proprietarilor învață să scrie, să citească și să calculeze. Dacă în școala religioasă elevii studiau doar textele sacre, noua școală urbană își transformă obiectivele teoretice ale instrucției în obiective practice, cunoștințele fundamentale fiind cele din științele aplicate.

Fiii oamenilor de afaceri germani erau studenți de elită ai universităților, mulți dintre ei, după absolvirea cursurilor, consacrandu-se altor activități decât celor ale familiei: magistrați, oameni ai bisericii, medici, membri ai consiliilor municipale.

Un loc aparte îl deține studierea limbilor străine, limbile de comunicare internațională din această perioadă fiind italiana și germana, fără a fi însă neglijate engleza, rusa și estona. În această perioadă, cărțile, deși încă obiecte de lux, se răspândesc tot mai mult în mediul comercianților, biblioteca unui negustor sicilian de la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul celui de-al XV-lea cuprinzând: Biblia, Psaltirea, Viețile Sfinților, operele lui Cicero, Boethius, Dante, Boccaccio, dicționare și ghiduri de conversație, manuale pentru învățarea limbilor orientale și ghiduri practice despre activitatea comercială, în care se indicau cursurile monedelor, taxele vamale, mijloacele de a înșela autoritățile care percepeau impozite, măsurile și greutatea folosite la diverse mărfuri, căi comerciale, modele de conturi și calendare – deci informații despre elemente concrete, practice și măsurabile.

Din mediul comercianților se desprind autorii de cronici familiale, unul dintre aceștia – Giovanni di Pagolo Morelli (1371-1444) – consemnând memorii sugestive pentru statutul, obligațiile, profilul moral și aspirațiile categoriei sale sociale. Reprezentativ pentru corporația negustorilor de la sfârșitul Evului Mediu, prin atașamentul său față de principiul cumpărării, Morelli pune familia înaintea oricăror priorități, stabilind, prin sfaturi concrete, care este calea îmbogățirii și a menținerii în această stare: să ascunzi cârmuirii dimensiunile veniturilor tale, pentru a nu plăti impozite; arată doar jumătate din averea ta; fii prietenul celor aflați la putere; să nu ai încredere în nimeni, căci oamenii sunt corupți; mulțumește-te cu prietenii pe care ți-i poți cumpăra; evită cămătăria care îți atrage o proastă reputație; extinde-ți cunoștințele, în afară de contabilitate și gramatică fiind util să cunoști operele lui Aristotel, Vergilius,

Dante. Negustor cu principii exclusiv pragmatice, Morelli este contemporan cu o vastă mișcare culturală, pe care o pune în slujba formării și câștigurilor lui, introducând criteriile mercantile și în sfera culturii.

Epopoeea comercială a lui Morelli capătă formă în cursul crizei economice și sociale, care lovește Italia începând cu jumătatea secolului al XIV-lea și care servește drept fundal dezvoltării Renașterii italiene. «Omul de afaceri al Renașterii avea două fețe – arată A. Gurevici. În el se îmbinau cultura și comerțul, religiozitatea și raționalitatea, pioșenia și imoralitatea. Eliberând practica de sub jugul moralei, el a fost efectiv un machiavelic înainte de Machiavelli. El încerca să reconstruiască relațiile între morală și religie în așa fel încât credința în Dumnezeu să nu mai constituie un obstacol în calea operațiunilor sale îndoielnice»³.

Circulația monetară transformă mentalitatea tradițională a Evului Mediu, în Italia și Franța secolului al XIV-lea apărând expresii de genul «un om care face atâtea mii de florini sau de franci»; gândirea mercantilă impregnează viața societății medievale tot mai mult, calculul și dobânda pătrunzând și în sfera de dincolo de mormânt.

Timpul devine o noțiune fundamentală, negustorul judecând în zile și nu în secole; *timpul negustorilor* devine autonom în fața *timpului bisericii*, calendarul bisericesc, cu sărbătorile lui mobile și începutul de an, care oscilează între 22 martie și 25 aprilie, nemaifiind pe placul oamenilor de afaceri. Din această necesitate decurge cererea de a fixa începutul anului la 01 ianuarie, ziua circumciziei lui Hristos. Dar este necesară și o măsură precisă și regulată a intervalurilor de timp scurte. Apar, astfel, orologiile mecanice, la sfârșitul secolului al XIII-lea, a căror instalare se va face în turnurile primăriilor și ale catedralelor (în 1300 - la Paris, în 1309 - la Milano, în 1325 - la Londra, în 1354 - la Strasbourg). Zilele sunt împărțite în 24 de ore, marcate de clopotele orologiilor sau de cântatul cocoșilor (ca la Strasbourg). Oropologii mecanice de uz personal apar în secolul al XIV-lea, timpul teologic fiind definitiv estompat de timpul tehnologic.

Deși diferit de timpul umaniștilor, timpul oamenilor de afaceri este subiectivizat, umanizat, atât unii, cât și ceilalți simțind nevoia să și-l însușească. Între practica negustorilor și creația genială a Renașterii, bazate pe principii diferite ale virtuții și valorii, se naște o punte temporală comună: crearea unei lumi noi. Rolul negustorilor în promovarea banilor la rangul de puternică forță socială, în expansiunea comerțului internațional, a fost decisivă în trecerea de la Evul Mediu la capitalism. Mai mult, ei au determinat o înflorire fără precedent a Europei, care devansează astfel toate celelalte civilizații ale lumii, deschizându-i drumul către o nouă etapă a unei istorii cu adevărat universale.

³ A. Gurevici, *op. cit.*, p. 250.